

Sibiul veacului al XVI-lea adoptă o gamă variată de abordări metodologice, de la istorie instituțională la micro-istorie, de la istoria ideilor politice la istoria mentalităților, reușind să le armonizeze într-un text coerent și captivant despre construcția identității politice, sociale, etnice și religioase a unei comunități urbane. Scrisă cursiv și bine construită, fără abuzuri de arhaisme, dar și fără docte excursuri metodologice sau complicate argumente falacioase, cartea Máriei Pakucs-Willcocks este un model de „bune practici” istoriografice. Mișcându-se cu egală ușurință în cele trei istoriografii majore ale Transilvaniei, germană, maghiară și română, Măria Pakucs-Willcocks a scris o carte revigorant de „occidentală”. Apariția unei asemenea cărți este cu atât mai binevenită într-un moment în care populismul autohtonist și xenofob, cultivat de o parte din elitele politice central-răsăritene amenință cu o renaștere a naționalismului istoriografic.

Marian COMAN

Constantin SCHIFIRNEȚ, *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății*, București, Editura Tritonic, 2016, 199 p.

Constantin Schifirneț este unul dintre sociologii contemporani preocupați de inovarea conceptuală în cadrul analizei problematicei modernizării și modernității. Abordarea problematicei modernității în planul universal, dar și național a fost prefațată în cadrul biografiei intelectuale a autorului de interesul pentru o serie de teme: teoria formelor fără fond în cultura română, problema identității și genezei ideii naționale, precum și raportul dintre filozofia românească și modernitate. Demn de semnalat este că în ultima parte a carierei universitare, sociologul a fost preocupat de continuarea reflecției intelectuale asupra modernității începută prin teza sa de doctorat dedicată formelor fără fond. Constantin Schifirneț a ezitat să-și publice teza de doctorat înainte de 1989 din cauza constrângerilor ideologice ale epocii. Avea să o facă¹ ulterior, în anul 2007, cu îmbunătățirile necesare determinate de prolifică bibliografie sociologică apărută între timp. Înainte de 1989 activitatea sa de cercetare științifică, academică fusese „capturată” de domenii impuse profesional²: sociologia vârstelor și generațiilor, antropologia culturii și sociologia comunicării. Revenirea la domeniile de cercetare aferente problemei modernității s-a realizat treptat după schimbarea de paradigmă politică. Aceste investigații intelectuale au vizat într-o primă etapă o dimensiune recuperatorie prin editarea, îngrijirea și scrierea necenzurată a unor studii introductive asupra operelor unor intelectuali interbelici precum: Constantin Rădulescu-Motru³, Mihail Ralea⁴, Nichifor Crainic⁵,

¹ Constantin Schifirneț, *Formele fără fond, un brand românesc*, București, Editura Comunicare.ro, 2007, 289 p.

² În perioada 1968-1990 și 1996-2004 Constantin Schifirneț a fost cercetător la Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului.

³ C. Rădulescu-Motru, *Etnicul românesc. Naționalismul*, București, Editura Albatros, 1996, pp. V-XLII; Îngrijire de ediție; note, pp. 189-209.

⁴ Mihail Ralea, *Fenomenul românesc*, Editura Albatros, 1997, pp. V-XXX; Îngrijire de ediție; note, pp. 341-359.

⁵ Nichifor Crainic, *Ortodoxie și etnocrație*, Editura Albatros, 1997, pp. V-XXXII; Îngrijire de ediție; note, pp. 273-286.

Dumitru Stăniloae⁶ și M. Manoilescu⁷. Prin acest travaliu intelectual și editorial, Constantin Schifirneț a identificat în preocupările culturale abordate de către acești autori interbelici, o serie de teme recurente ale culturii române: problema națională și a identității, problematica modernizării și occidentalizării, raportul între tradiție și modernitate. Prin intermediul acestui culoar ideatic, sociologul și-a conturat câmpul de reflecție asupra modernității naționale, dar și universale. Rămâne dificil de decriptat dacă dimensiunea recuperatorie a operelor unor gânditori de dreapta interbelici sau reflecțiile asupra modernității au fost stimulate insesizabil de tușele și reverberațiile protocroniste ale național-comunismului⁸, ca în cazul unor opere din anii '80 ale sociologului Ilie Bădescu⁹ sau de urgența legitimă a reluării unei tradiții de gândire liberă, deschisă de momentul post-totalitar.

Conceptul de modernitate tendențială este creat și dezvoltat de către sociolog într-o serie de lucrări și articole: *Formele fără fond, un brand românesc* (2007), *Modernitatea tendențială* (2009)¹⁰ și în lucrarea recenzată, *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății* (2016). După opinia lui Arthur Suci crearea conceptului de modernitate tendențială reprezintă „contribuția cea mai importantă a lui Constantin Schifirneț la dezbaterile asupra modernității”¹¹.

În cartea de față, autorul încearcă să explice că modernitatea există în orice societate, însă standardele și valorile sale ființează doar ca procese tendențiale universale. În contemporaneitate, indiferent de amplasamentul lor geografic, cultural sau de nivelul de civilizație, toate societățile poartă amprenta modernității. Astfel, autorul distinge două tipuri de societăți: prima categorie este reprezentată de cele care sunt organizate după principii și norme ale modernității și o a doua categorie care utilizează produsele modernității. Constantin Schifirneț introduce în analiza sa sociologică termenul de modernitate tendențială. Acest concept a fost elaborat inițial pentru a descrie modernitatea românească, dar autorul l-a considerat potrivit să-l utilizeze pentru studiul oricărei societăți în care se manifestă un deficit de modernitate. Utilizat pentru prima oară în lucrarea *Formele fără fond, un brand românesc*, conceptul de modernitate tendențială este considerat de sociolog potrivit pentru radiografierea societăților în curs de modernizare. Autorul abordează modernitatea ca un tip de evoluție cu o dinamică specifică în societățile și zonele economice insuficient funcționale. Sociologul descifrează în interiorul acestor societăți un decalaj între ritmul alert de înnoire instituțională, modernizare intelectuală, politică și progresul economic, social mai lent. Constantin Schifirneț consideră că modernitatea

⁶ Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie și românism*, Editura Albatros, pp. V-XXXVI; îngrijire de ediție; note, pp. 235-244.

⁷ M. Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, Editura Albatros, 2002, pp.V-LIV; note, pp.541-556; îngrijire de ediție.

⁸ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, trad. de Mona Antohi și Sorin Antohi, București, Humanitas, 1994, pp. 140-151.

⁹ Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

¹⁰ Constantin Schifirneț, „Modernitatea tendențială”, *Sociologie românească*, 4, 2009, pp. 80-97.

¹¹ Arthur Suci, „Schifirneț și voința teoretică a Estului european”, *Convorbiri literare*, decembrie 2016, <http://convorbiri-literare.ro/?p=7204>, accesat 01.02.2019.

occidentală manifestată prin dezvoltarea economică și instituțională s-a impus ca un factor de presiune asupra celorlalte societăți. Forța de modelare a modernității occidentale exercitată asupra altor societăți rezidă, conchide autorul, în faptul că ea s-a produs în mod natural fără intervenția unui proiect sau a unei strategii de modernizare special elaborată. Pentru Constantin Schifirneț, apariția modernității occidentale a fost consecința dezvoltării economice susținută de revoluția științifică și tehnologică. Având o structură consolidată de organicitatea ei, modernitatea occidentală s-a impus printr-o vocație universalistă întărită și de voința expansionistă/ de dominație a statelor apusene.

Teza principală a cărții scrise de sociologul Constantin Schifirneț o reprezintă ideea că modernitatea s-a impus ca o tendință de neevitat pentru societățile non-occidentale. Caracterul inevitabil al modernității provine din faptul că acest tip de civilizație se instituie ca matrice societală pentru societățile periferice, datorită puterii și succesului ei istoric.

Modernitatea tendențială este un termen adecvat pentru înțelegerea procesului de modernizare în societățile non-occidentale. Societățile non-occidentale, de factură periferică, conțin sisteme economice tradiționale, închise putând fi definite ca economii precare. Prin conceptul de modernitate tendențială se explicitează contextele istorice, politice, geopolitice, culturale ale societăților cu economii subdezvoltate. Așadar, termenul reprezintă un instrument conceptual util în analiza traseului istoric al societăților non-occidentale de construire ale unor structuri statale și sociale moderne. Autorul a elaborat inițial acest concept pentru a descrie modernizarea românească. Ulterior, autorul conchide că termenul respectiv este potrivit și în studiul evoluției spre modernitate ale altor societăți periferice. Prin urmare, conceptul de modernitate tendențială are o vocație de generalizare deoarece abordează aspectele deficitului de modernitate. Constantin Schifirneț susține că, modernitatea tendențială caracterizează toate etapele modernizării societății românești. După autor, acest concept comprimă, esențializează configurația procesului evolutiv al României moderne. Societatea românească de azi nu dispune de un program național de dezvoltare care să fie asumat de către elita intelectuală și politică. Procesul de modernizare din România este similar cu cele din țările cu economii insuficient dezvoltate. Și totuși autorul evită utilizarea termenului de modernitate târzie. Pentru sociolog, acest concept accentuează întârzierea unor societăți față de altele (dacă modernitatea ar urma un trend similar cu cel din Occident). Modernizarea/modernitatea fiecărei societăți este determinată, prefigurată de o serie de contexte istorice și culturale specifice sau de poziția geopolitică a unei națiuni. Sociologul susține că modernitatea nu a devenit un modus vivendi pentru fiecare individ, instituție și grup social. În tranziția de la națiune la statul național traseul modernizării a fost influențat de experiențe geopolitice și istorice specifice fiecărei societăți. În statele care au devenit independente, modernizarea a fost și este un proces de construcție instituțională. Acest proces viza consolidarea funcțiilor și rolului statului național. Din această rațiune problematica economică și socială a fost subordonată chestiunii și identității naționale. În acest context modernizarea și modernitatea au constituit cadre și trasee istorice pentru obținerea independenței și pentru agregarea statului național.

Lucrarea, *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății* este compusă din opt capitole în care analiza asupra modernității propusă de autor este structurată tematic și abordată prin intermediul conceptelor de modernitate tendențială și tendențialitate.

În primul capitol intitulat *Modernitatea*¹² sunt analizate: conceptul de modernitate, principiile și caracteristicile modernității, programul cultural și politic și consecințele sociale ale modernității. În acest capitol se încearcă clarificarea sensului modernității, direcție epistemică conturată și investigată în studii clasice din științele sociale. Autorul pleacă de la premisa că modernitatea a apărut în Occident, fiind un proces asimilat duratei lungi a istoriei (sute de ani). Din această rațiune, modernitatea occidentală a fost un proces natural, nu a fost un proiect impus sau adoptat.

În capitolul al doilea denumit *Modernizarea, calea către modernitate*¹³ autorul susține că modernizarea este considerată ca un proces stadial prin natura sa. Astfel, dinamica modernizării (calea spre modernitate) este dată de schimbarea permanentă a realităților sociale. Prin urmare, modernizarea este acțiunea prin care realitățile sociale sunt sincronizate cu actualitatea sau prin adaptarea la prezent. Iată de ce modernizarea tendențială este predominant politică acolo unde dezvoltarea societății nu include transformarea ei de ansamblu, această modernizare având loc doar la nivelele politic, instituțional și juridic.

În capitolul al treilea, *Tipuri de modernitate*¹⁴ sunt inventariate și discutate conceptele și perspectivele despre: modernitatea reflexivă, modernitatea lichidă, modernitatea organizată, modernitatea multiplă, modernitatea comprimată, modernitatea greșită, modernitatea asiatică – japoneză, modernitatea chineză și modernitatea latino-americană.

În capitolul al patrulea intitulat *Modernitatea tendențială*¹⁵ autorul utilizează novator conceptele de: modernitate tendențială și tendențialitate. Pentru autor conceptul de modernitate tendențială devine un model explicativ al evoluției moderne a societăților periferice. Trăsăturile modernității tendențiale se reflectă în absența dominantei (a unui proces organic structurant) la nivel de proiect de modernitate. Așadar, modernitatea ca stare tendențială se manifestă în societățile în care procesul modernizării nu antrenează toate palierele organismului social, fiind inconsistentă și inegală în diferite domenii.

În capitolul al cincilea, *Elitele, între retorica și realitatea modernității*¹⁶, se evidențiază funcția elitelor în promovarea modernizării și modernității. În cadrul modernității tendențiale schimbarea se produce ca un proces dinamic orientat de sus în jos. Acest proces este declanșat de elitele care formează o minoritate educată în spiritul modernității, către o majoritate indiferentă schimbării sau rezistentă la

¹² Constantin Schifirneț, *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății*, Editura Tritonic, 2016, pp.19-38.

¹³ *Ibidem*, pp.39-50.

¹⁴ *Ibidem*, pp.51-88.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 89-112.

¹⁶ *Ibidem*, pp.113-126.

transformări. În viziunea autorului, modernizarea tendențială reprezintă un proces limitativ prin însăși reducerea lui la socializarea elitelor pentru modernitate. Astfel, incapacitatea transferării totale a modernizării tuturor domeniilor organismului social determină apariția unei retorici despre modernitate a elitelor, discurs inadecvat realităților sociale și naționale.

În capitolul al șaselea, intitulat *Spațiul de dezvoltare modernă*¹⁷, autorul identifică ca premisă a modernității un spațiu specific de dezvoltare. Autorul identifică această zonă în spațiul occidental, un spațiu care susține emergența de modernitate. Acest spațiu a manifestat un spirit și o atitudine favorabilă schimbării și a dezvoltat prin evoluție istorică o modernitate organică.

În capitolul al șaptelea, denumit *Modernizarea ruralului*¹⁸, autorul expune o analiză asupra relației dintre dezvoltarea modernă și țărănimie. În acest cadru social modernitatea tendențială a fost generată și de efectele modernizării asupra țărănimii și a mediului rural.

*Statul producător de modernitate*¹⁹ reprezintă capitolul al optulea, în care autorul discută despre rolul statului în producerea modernității. În societățile cu fundamente economice insuficient dezvoltate, statul are o funcție principală în producerea modernității. Această intervenție a statului determină ca modernitatea să aibă configurația unei tendințe și a unui proces insuficient organizat în jurul unei forme instituționale dominante clare.

În concluzie, cartea susține teza că fenomenul modernității conține și o dimensiune tendențială universală, rezultantă a interacțiunii reciproce dintre societățile ce aparțin spațiului occidental și societățile non-occidentale, periferice. Astfel, în acest volum, sociologul Constantin Schifirneț încearcă o interpretare a caracterului tendențial al modernității privită ca un fenomen unic, rezultat prin dinamica unor procese sociale determinată de schimbări istorice și de contexte naționale și regionale specifice. Valorificând bibliografia recentă și inovațiile conceptuale din câmpul științelor sociale asupra modernizării/ modernității, precum cele ale lui Anthony Giddens, Volker H. Schmidt, Peter Wagner, Gurminder K. Bhambra, Ira Cohen, sau filozofice – Jürgen Habermas, sociologul român Constantin Schifirneț reușește să articuleze o dimensiune teoretică novatoare asupra modernității și receptării ei în spațiile non-occidentale. Din această rațiune, termenul de modernitate tendențială vine să întrească un set de concepte (modernități alternative, paramodernități, modernități mutante) care instrumentalizate, pot deschide în câmpul științelor sociale trasee cognitive fertile epistemic.

Sorin STANCIU

¹⁷ *Ibidem*, pp. 127-135.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 135-142.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 143-154.